

Covid 19: Kunskap och konspirationer

Henrik Ekengren Oscarsson och Jesper Strömbäck

SOM-undersökningen om coronaviruset 2020

Innehåll

Introduktion.....	1
Covid 19: Kunskap och konspirationer	2
Svenskarnas inställning till påståenden om coronaviruset.....	2
Teorin om att coronaviruset skulle vara framtaget av människor.....	3
Sammanfattning	5
SOM-undersökningen om coronaviruset 2020	7
Svarsfrekvens och representativitet.....	7
Procentskattningar och felmarginaler.....	8

Introduktion

I mars 2020 stod det klart att världen drabbats av en ny pandemi orsakad av det som i folkmun beskrivs som coronaviruset. Sjukdomen som orsakas av viruset – covid-19 – har spridit stor oro och osäkerhet i samhället. Pandemin har fått omfattande konsekvenser för såväl människors hälsa som för världsekonomin och många menar att den också kan komma att få stora konsekvenser för demokrati, utveckling, välbefinnande och frihet.

För att dokumentera det unika skeende som Sverige befinner sig i, har SOM-institutet genomfört en stor tvärsnittsstudie med ett tematiskt innehåll som belyser coronapandemin utifrån olika aspekter. Syftet har varit att fånga befolkningens reaktioner, åsikter och beteenden mitt under krisens akuta skede och begynnelse. I fokus står människors uppfattningar om viruspandemin och de vidtagna åtgärderna, förtroende för myndigheter, politiker och centrala aktörer, deras informationsinhämtning och deras syn på framtiden inom olika områden inklusive ekonomi, konsumtion och hälsa. Undersökningen genomfördes under april-juni 2020.

Den här rapporten innehåller analyser av några av de centrala frågor som undersökningen omfattat. Rapporten är en del av SOM-institutets tematiska rapportserie med fokus på coronapandemin. I rapporten bidrar Henrik Oscarsson, professor i statsvetenskap och Jesper Strömbäck, professor i journalistik och politisk kommunikation med analyser av svenskars uppfattning om coronaviruset och dess uppkomst, samt konspirationsteorier om viruset.

Samtliga rapporter i denna serie finns publicerade på www.gu.se/som/corona

Covid 19: Kunskap och konspirationer¹

Henrik Oscarsson & Jesper Strömbäck

Coronapandemin har ända sedan dess utbrott åtföljts av diskussioner om hur viruset smittar och inte minst av en mängd olika konspirationsteorier. Bland konspirationsteorierna hittas idéer om att coronaviruset är ett biologiskt vapen skapat av människor. Exempelvis har USA:s president Donald Trump hävdade att viruset har sitt ursprung i ett kinesiskt laboratorium (Singh, Davidson & Borger, 2020), medan den kinesiska regimen tvärtom har hävdade att viruset har sitt ursprung i USA (Sardarizadeh & Robinson, 2020).

Mot den bakgrunden finns det skäl att undersöka vilka kunskaper och uppfattningar svenska folket har när det gäller coronaviruset. Dessa uppfattningar kan antas påverka både hur människor bedömer och förhåller sig till information från politiker och myndigheter och deras beteenden, vilket i förlängningen också kan få konsekvenser för deras hälsa. I början av oktober 2020 hade mer än 35 miljoner blivit smittade och över en miljon människor avlidit globalt till följd av coronaviruset. Motsvarande siffror för Sverige var närmare 100 000 smittade och cirka 5 800 avlidna. Hur situationen hade sett ut om kunskapsläget hade varit bättre, om det inte hade spridits så mycket vilseledande information eller om folk inte hade trott på olika konspirationsteorier är en öppen fråga, men som bland annat WHO (2020) har konstaterat kan vilseledande information kosta liv.

Svenskarnas inställning till påståenden om coronaviruset

I den här rapporten ska vi därför undersöka svenska folkets inställning till fyra påståenden om coronaviruset, närmare bestämt: "Coronaviruset kan smitta genom beröring med saker som smittade personer har rört vid", "Coronaviruset är ett biologiskt vapen skapat av människor", "Coronaviruset är ett naturligt virus som har spridit sig globalt", och "Om Sverige hade agerat tidigare och mer kraftfullt för att begränsa spridningen av coronaviruset så hade många liv kunnat räddas".

Låt oss börja med att redovisa hur svenska folket ställer sig till dessa påståenden. Som framgår av tabell 1 tror 78 procent att coronaviruset kan smitta genom beröring med saker som smittade personer har rört vid. Det är ett påstående som kan anses vara delvis riktigt. Enligt Folkhälsomyndigheten kan smittan överföras via indirekt kontaktsmitta, men risken bedöms samtidigt som liten (Folkhälsomyndigheten, 2020).

Resultaten visar också att det finns en splittring vad gäller den svenska hanteringen av pandemin. Medan 56 procent anser att många liv hade kunnat räddas om Sverige hade agerat

¹Denna rapport är framtagen inom ramen för forskningsprogrammet Kunskapsresistens: Orsaker, konsekvenser och motmedel [Riksbankens jubileumsfond M18-0310:1].

tidigare och mer kraftfullt så anser 27 procent att det är helt felaktigt. 17 procent saknar uppfattning.

Tabell 1 Svenska folkets inställning till coronaviruset 2020 (procent)

	Helt riktigt	Delvis riktigt	Delvis felaktigt	Helt felaktigt	Ingen uppfattning	Summa	Antal svar	Andel riktigt
Coronaviruset kan smitta genom beröring med saker som smittade personer har rört vid	39	39	10	4	8	100	2 482	78
Coronaviruset är ett biologiskt vapen skapat av människor	5	8	7	51	29	100	2 480	13
Coronaviruset är ett naturligt virus som har spridit sig globalt	48	22	7	5	18	100	2 473	70
Om Sverige hade agerat tidigare och mer kraftfullt för att begränsa spridningen av coronaviruset så hade många liv kunnat räddas	21	35	17	10	17	100	2 494	56

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande påståenden som har med coronaviruset att göra?'

Svarsskalan och antalet svarspersoner framgår av tabellen.

Källa: SOM-undersökningen om coronaviruset 2020.

Mer anmärkningsvärda är resultaten vad gäller svenskarna uppfattningar om coronavirusets ursprung. Medan 70 procent instämmer i det helt korrekta påståendet att coronaviruset är ett naturligt virus som har spridit sig globalt så tar 12 procent avstånd medan 18 procent säger sig sakna uppfattning. Samtidigt instämmer 13 procent i det helt felaktiga påståendet att coronaviruset är ett biologiskt vapen skapat av människor, medan 29 procent säger sig sakna uppfattning (se tabell 1).

Teorin om att coronaviruset skulle vara framtaget av människor

Resultaten indikerar att konspirationsteorin om att coronaviruset är skapat av människor förefaller ha fått fäste även i Sverige. Det gäller särskilt bland personer med lägre utbildning, politiskt mindre intresserade, personer som varken står till vänster eller höger i politiken och sympatisörer till Sverigedemokraterna (tabell 2). Det gäller också särskilt bland dem som har lågt förtroende för regeringen och svenska politiker samt – föga förvånande – lågt förtroende för information om coronaviruset som kommer från forskare.

Tabell 2 **Inställning till påståendet att coronaviruset är ett biologiskt vapen skapat av människor, 2020 (procent)**

Grupp	Helt riktigt	Delvis riktigt	Delvis felaktigt	Helt felaktigt	Ingen uppfattning	summa	Antal svar	Andel riktigt
Samtliga	5	8	7	51	29	100	2 480	13
Kön								
Kvinna	5	8	7	50	30	100	1 335	13
Man	5	7	7	53	28	100	1 138	12
Ålder								
16-29 år	5	10	11	55	19	100	309	15
30-49 år	3	7	7	55	28	100	707	10
50-75 år	5	7	5	52	31	100	1 187	12
76-85 år	5	8	6	44	37	100	277	13
Utbildning								
Låg	9	12	6	31	42	100	338	21
Medellåg	6	10	9	47	28	100	656	16
Medelhög	4	8	6	49	33	100	531	12
Hög	2	3	4	70	21	100	824	5
Politiskt intresse								
Mycket intresserad	4	3	6	64	23	100	421	7
Ganska intresserad	4	8	6	55	27	100	1 084	12
Inte särskilt intresserad	5	9	7	44	35	100	745	14
Inte alls intresserad	7	9	6	43	35	100	165	16
Vänster-högeridentifikation								
Klart till vänster	3	4	3	71	19	100	279	7
Något till vänster	2	9	5	60	24	100	527	11
Varken t vänster el t höger	7	9	8	40	36	100	705	16
Något till höger	4	7	5	56	28	100	629	11
Klart till höger	8	6	12	44	30	100	217	14
Partisympati								
Vänsterpartiet	1	4	3	73	19	100	219	5
Socialdemokraterna	6	7	6	51	30	100	782	13
Centerpartiet	0	4	4	68	24	100	156	4
Liberalerna	1	6	3	69	21	100	107	7
Moderaterna	4	7	8	53	28	100	379	11
Kristdemokraterna	3	9	7	50	31	100	133	12
Miljöpartiet	3	8	5	58	26	100	77	11
Sverigedemokraterna	10	13	12	31	34	100	252	23
Annat parti	7	7	11	45	30	100	70	14
Corona-information från forskare								
Mycket stort förtroende	3	6	5	61	25	100	1 205	9
Ganska stort förtroende	5	9	8	46	32	100	1 113	14
Ganska litet förtroende	13	8	7	32	40	100	107	21
Mycket litet förtroende	34	8	4	25	29	100	24	42

Förtroende för regeringen

Mycket stort förtroende	5	4	6	58	27	100	484	9
Ganska stort förtroende	2	6	6	61	25	100	1 055	8
Varken st el lit förtroende	6	10	9	41	34	100	476	16
Ganska litet förtroende	5	12	6	36	41	100	235	17
Mycket litet förtroende	15	15	10	25	35	100	136	30

Förtroende svenska politiker

Mycket stort förtroende	8	6	5	57	24	100	107	14
Ganska stort förtroende	3	5	5	62	25	100	1 223	8
Ganska litet förtroende	4	9	8	44	35	100	866	13
Mycket litet förtroende	14	15	8	30	33	100	200	29

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande påståenden som har med coronaviruset att göra' - 'Coronaviruset är ett biologiskt vapen skapat av människor'. Fullständiga resultaten från flervariabelanalysen som kommenteras i brödtexten kan erhållas från författarna.

Källa: SOM-undersökningen om coronaviruset 2020.

För att fördjupa analysen av vilka samband som är statistiskt signifikanta har vi även gjort en flervariabelanalys baserad på samma bakgrundsfaktorer som i tabell 2. Resultaten bekräftar i stort vad den tidigare analysen visar.² Även under kontroll för andra faktorer visar det sig finnas samband mellan tron på denna konspirationsteori och politiskt intresse, utbildningsnivå, politikerförtroende, forskarförtroende och partisympati. Mer specifikt bekräftar resultaten att politiskt ointresserade, personer med lägre utbildning och med lägre förtroende för svenska politiker och information från forskare är mer benägna att tro på konspirationsteorin. De bekräftar också att sympatisörer till SD skiljer ut sig genom att vara mer benägna att tro på konspirationsteorin om att coronaviruset är ett biologiskt vapen konstruerat av människor.

Sammanfattning

Samtidigt som resultaten i den här analysen visar att trots att flertalet svenskar har en korrekt uppfattning om coronaviruset och dess uppkomst kan vi konstatera att 13 procent tror på konspirationsteorin om att viruset är ett biologiskt vapen. Till det kommer att nästan var tredje person, 29 procent, säger sig sakna uppfattning om huruvida det är ett biologiskt vapen eller inte, medan 18 procent säger sig sakna uppfattning om huruvida det är naturligt virus. Resultaten visar att både att det finns en betydande osäkerhet i frågan om hur viruset har uppkommit och att konspirationsteorin om dess uppkomst har fått fäste i Sverige. Med tanke på den omfattande nyhetsrapporteringen och den aldrig sinande informationen från ansvariga myndigheter kan det tyckas anmärkningsvärt. Men som resultaten visar kan det delvis förklaras av bristande förtroende för politiker och forskare samt partisympati, då framför allt för Sverigedemokraterna. Det innebär en betydande utmaning för de som forskar kring och har ansvar för informationsspridningen om coronaviruset.

² Fullständiga resultat från flervariabelanalysen kan erhållas från författarna.

Referenser

Folkhälsomyndigheten (2020). Smittspridning.

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittykydd-beredskap/utbrott/aktuella-utbrott/covid-19/om-sjukdomen-och-smittspridning/smittspridning/> (besökt 2020-10-21)

Lewis, T. (2020). Nine Covid-19 myths that just won't go away. *Scientific American*, 18 augusti. <https://www.scientificamerican.com/article/nine-covid-19-myths-that-just-wont-go-away/> (besökt 2020-10-21)

Sardarizadeh, S. & Robinson, O. (2020). Coronavirus: US and China trade conspiracy theories. *BBC*, 25 april. <https://www.bbc.com/news/world-52224331> (besökt 2020-10-21)

Singh, M., Davidson, H. & Borger, J. (2020). Trump claims to have evidence coronavirus started in Chinese lab but offers no details. *The Guardian*, 1 maj. <https://www.theguardian.com/us-news/2020/apr/30/donald-trump-coronavirus-chinese-lab-claim> (besökt 2020-10-21)

WHO (2020). Managing the COVID-19 infodemic: Promoting healthy behaviours and mitigating the harm from misinformation and disinformation. Joint statement by WHO, UN, UNICEF, UNDP, UNESCO, UNAIDS, ITU, UN Global Pulse and IFRC. <https://www.who.int/news/item/23-09-2020-managing-the-covid-19-infodemic-promoting-healthy-behaviours-and-mitigating-the-harm-from-misinformation-and-disinformation> (besökt 2020-10-22)

SOM-undersökningen om coronaviruset 2020

SOM-institutet vid Göteborgs universitet genomför varje år sedan 1986 de nationella SOM-undersökningarna. Syftet med undersökningarna är att kartlägga svensk opinion och belysa hur svenska folkets vanor och attityder förändras över tid. SOM-institutet är en centrumbildning vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG) och är sedan 2017 även inrättat som en fakultetsgemensam forskningsinfrastruktur vid samhällsvetenskapliga fakulteten, Göteborgs universitet. SOM-institutets undersökningar genomförs i samverkan med forskare från olika discipliner, främst inom samhällsvetenskap.

I samband med utbrottet av den omfattande coronapandemin genomförde SOM-institutet en specialundersökning – SOM-undersökningen om coronaviruset 2020. Undersökningen skickades ut till ett systematiskt sannolikhetsurval av den svenska befolkningen. Urvalsramen innefattade alla svenska och utländska medborgare med sin primära adress i Sverige och som är mellan 16 och 85 år. Det totala urvalet om 6 000 personer delades in i tre jämnstora grupper vilka fick formulären tillsänt sig vid tre olika datum, för att på så vis fånga en längre period av coronavirusets konsekvenser. Våg 1 skickades ut den 14 april 2020, våg 2 den 27 april 2020 och våg 3 den 11 maj 2020. Under fältperioden genomfördes en serie påminnelser via post och SMS. Fältarbetet avslutades 28 juni 2020. Formuläret innehöll 16 sidor med frågor.

SOM-undersökningen om coronaviruset genomfördes med både pappers- och webbenkäter i samarbete med *Institutet för Kvalitetsindikatorer (Indikator)*. Indikator svarade för utskick av pappersformulär och påminnelser, datauppläggning samt administration av webbenkät och sms-påminnelser. Papperssvaren lästes av optiskt med hjälp av en scanner. SOM-institutet har stått för framtagning av frågeformulär och annat informationsmaterial samt kodning av öppna svar och iordningställande av den slutgiltiga datamängden inklusive variabler för öppna frågor och särskilt byggda variabler.³

Svarsfrekvens och representativitet

Av det ursprungliga urvalet på totalt 6 000 personer var det 2 549 personer som besvarade och skickade in formuläret vilket motsvarar en nettosvarsfrekvens på 44 procent. 4 Ungefär en tredjedel av svaren kom in via webben. Det är en fördubbling av andel webbsvar jämfört med den nationella SOM-undersökningen 2019. Enligt utvärderingar så har dock inte svars kvaliteten påverkats av den ökade andelen webbsvar. Vilka som svarar och vilka som inte

³ Ansvariga forskare för undersökningen har varit Ulrika Andersson och Anders Carlander.

Undersökningsledare har varit Klara Wärnlöf Bové, tillsammans med biträdande undersökningsledare Elisabeth Falk, Frida Sandelin och Marcus Weissenbilder.

⁴ I nettosvarsfrekvensen har det så kallade naturliga bortfallet, motsvarande 3 procent, definierats bort Se vidare tabell 3.

svarar på en frågeundersökning har betydelse för tolkningen av undersökningens resultat. Analyser visar att den demografiska representativiteten i svarsgruppen är relativt god. Representativiteten avseende kön och ålder samt födelse land är däremot något skev. Män, yngre personer samt människor födda i utomeuropeiska länder tillhör de grupper som är sämre representerade bland de svarande. Jämfört med den nationella SOM-undersökningen 2019 är det framför allt en mindre andel män som svarade på SOM-undersökningen om coronaviruset 2020.⁵

Tabell 3 Svarsfrekvens och bortfall i SOM-undersökningen om coronaviruset 2020

Bruttourval	6 000
Naturligt bortfall	178
Nettourval	5 822
Antal svarande	2 549
Svarsandel (netto)	44%

Kommentar: Med naturligt bortfall avses adress okänd, avflyttad; bortrest under fältperioden; bosatt/studerar/arbetar utomlands; ej svensktalande; sjuk, institutionell vård; fysiskt eller mentalt oförmögen att svara, ej kommunicerbar; avliden.

Procentkattningar och felmarginaler

SOM-undersökningarna bygger på ett slumpmässigt urval av den svenska befolkningen 16–85 år. Resultat från sådana urvalsundersökningar är alltid förknippade med en osäkerhet som kan uttryckas i form av en felmarginal. Med hjälp av en felmarginal går det att beräkna ett konfidensintervall kring till exempel en procentkattning. Vi kan förvänta oss att procenttalet för hela populationen befinner sig inom konfidensintervallet i 95 fall av 100 i en tänkt situation med många upprepade mätningar. Att vara medveten om felmarginalen gör att vi lättare undviker att dra slutsatser om förändringar eller gruppskillnader som enbart beror på slumpen. Tabellen nedan ger några exempel på hur stor felmarginalen är vid olika gruppstorlekar och procentkattningar.

Tabell 4 Lathund för procentkattningar vid olika gruppstorlekar (felmarginaler och procentenheter)

Skattning	100	200	400	800	1 000	2 000
50 procent	±9,8	±6,9	±4,9	±3,5	±3,1	±2,2
30 procent	±9,0	±6,4	±4,5	±3,2	±2,8	±2,0
10 procent	±5,9	±4,2	±2,9	±2,1	±1,9	±1,3
6 procent	±4,7	±3,3	±2,3	±1,6	±1,5	±1,0
2 procent	±2,7	±1,9	±1,4	±1,0	±0,9	±0,6

⁵ För en mer detaljerad redovisning, se metodrapporten om SOM-undersökningen om coronaviruset 2020 på www.gu.se/som/corona.

Avrapportering av resultat från den extrainsatta SOM-undersökningen om coronaviruset som genomfördes under april, maj och juni 2020. SOM-institutet vid Göteborgs universitet har genomfört årligen återkommande samhälls- och opinionsundersökningar sedan 1986.

SOM-institutet | Seminariegatan 1B | Box 710, 405 30 Göteborg
031 786 3300 | info@som.gu.se | www.gu.se/som-institutet

